

Ang Deklarasyon sa UN Kabahin sa Katungod sa Katawhang Lumad

Ang Kinatibuk-ang Asembliya

Pinasubay sa mga katuyoan ug prinsipyo sa Batakang Balaod sa nagkahiusang nasud (UN), ug ang maayong laraw sa katagbawan sa mga obligasyon nga gidawat sa mga Nasud (States) subay sa Balaodnon.

Gipamatud-an nga ang katawhang lumad patas sa ubang katawhan, samtang ginaila ang katungod sa tanang tawo nga managlahi, gidawat ang ilang kaugalingon nga lahi ug irespeto kung unsa sila;

Gipamatud-an usab nga tanang katawhan nagatampo sa kalainan ug kaadunahan sa sibilisasyon ug kultura, nga makita sa kasagarang kabilin sa tawhanong kaliwatan.

Dugang nga gipamatud-an nga tanang pagtulon-an, polisiya ug kinaiya nga nagabasi sa kahawod sa katawhan o usa ka tawo pinaagi sa iyang nasudhong nga kagikan, relihiyon, tribu ug ang pagkalahi sa kultura, kini pagpihig sa kaliwat, dili syentipiko, dili balido sa legal nga hisgutan, salawayon nga moralidad nga bahin ug dili makatarunganon,

Gipamatud-an nga ang katawhang lumad, sa ilang paggamit sa ilang katungod, kini sa wala gayud pagpihig sa bisan unsang paagi,

Kabalaka tungod ang katawhang lumad nahiagom sa makasaysayanong inhustisya isip resulta sa, "inter alia", pagpanakop kanila ug pagpangilog sa ilang kayutaan, teritoryo ug tinubdan, nga naghikaw kanila sa paggamit sa ilang katungod nga molambo sumala sa ilang kaugalingong panginahanglan ug panglantaw,

Pag-ila sa hinanaling panginahanglan sa pagrespeto ug pagpalapnag sa mga sulundon nga katungod sa katawhang lumad gikan sa ilang pulitikanhon, ekonomikanhon, ug katilingbang estruktura ug gikan sa ilang kultura, tradisyon sa pagtoo, kasaysayan ug pilosopiya, ilabi na ang ilang katungod sa yuta, teritoryo ug mga tinubdan.

Pag-ila usab sa mga hinanaling panginahanglan sa pagrespeto ug pagsabwag sa katungod sa katawhang lumad nga gipamatud-an sa tratado, kasabutan ug uban pang makatabang nga gikauyonan uban sa mga Nasud (States),

Pagdawat sa kamatuoran nga ang katawhang lumad nagahiusa sa ilang kaugalingon alang sa politikanhon, ekonomikanhon, katilingbanon ug kulturahanon nga paglambo ug aron maundang na ang tanang porma sa pagpihig ug pagdaug-daug sa bisan asa nga kahimtang.

Panghimatuod nga ang pagkontrola sa katawhang lumad diha sa mga kalamboan nga nakaapekto kanila ug sa ilang yuta., teritoryo ug tinubdan nga makatabang kanila sa pagmintinar ug pagpalig-on sa mga institusyon, kultura ug tradisyon ug sa pagsabwag sa ilang kalambuan subay sa ilang pangandoy ug panginahanglan.

Pag-ila nga ang pagrespeto sa lumadnong kahibalo, kultura ug tradisyon nakatubag sa mapadayunon ug angay nga kalambuan ug ensaktong pagdumala sa kinaiyahan.

Gipatigbabaw ang kalabutan sa pag-undang sa panagsangka (demilitarization) sa kayutaan ug mga teritoryo sa katawhang lumad alang sa kalinaw, ekonomikanhon ug katilingbanong pag-uswag ug kalamboan, pagsinabtanay ug maayong relasyon sa mga nasud ug katawhan sa tibuok kalibutan.

Partikular nga pag-ila sa katungod sa lumadnong pamilya ug mga katilingban sa pagpabilin sa hiniusang responsibilidad alang sa pagpadayon, pagtuon, edukasyon ug ang maayong kahimtang sa mga bata, pinasubay sa katungod sa mga bata,

Tungod ang katungod gipamatud-an sa mga tratado, kasabutan ug uban pang mapuslanon nga gikauyonan tali sa mga Nasud (States) ug ang katawhang lumad, nga kasagarang kahimtang, mga hisgutanang pangkalibutan, kaikag, tulubagon ug kinaiya,

Tungod usab ang tratado, kasabutan ug uban pang maayong panag-uyon ug ang relasyon nga gipakita, mao ang basehan alang sa lig-on nga panag-uban tali sa katawhang lumad ug mga Nasud (States),

Gina-ila nga ang Balaodnon sa nagkahiusang nasud (UN), ang Kalibutanong Kasabutan Kabahin sa Ekonomiya, Katilingban ug ang Kulturanhong Katungod ug ang Kalibutanong Kasabutan Kabahin sa Sibil ug Pulitikanhong Katungod, apil na usab ang Deklarasyon sa Vienna ug ang Programa sa mga Kalihukan, gipamatud-an ang kamahinungdanon sa katungod alang sa kaugalingong paghukom sa tanang katawhan, tungod sa gawasnon nga pagdesisyon alang sa ilang pulitikanhong kahimtang ug gawasnon nga pagpadayon sa ekonomiya, katilingban ug kulturanhong kalamboan,

Ibutang sa hunahuna nga wala sa maong Deklarasyon nga mamahimong gamiton sa paghiklin sa katungod alang sa kaugalingong paghukom sa katawhan, gigamit kini subay sa pangkalibutanong balaod,

Panghimatuud nga giila ang katungod sa katawhang lumad niining Deklarasyon makapalambo sa maayo ug nagtinabangay nga relasyon tali sa mga Nasud (States) ug mga katawhang lumad, base sa mga prinsipyo sa hustisya, kagawasan, pagrespeto sa tawhanong katungod, walay-pagpihig ug sa maayong laraw,

Giawhag ang mga Nasud sa pagtuman ug epektibo nga pag-implementar sa tanang obligasyon samtang ilang gigamit ngadto sa katawhang lumad subay sa pangkalibutanong himan, ilabi na kabahin sa tawhanong katungod, uban sa pagpakigsusi ug kooperasyon sa mga tawong nalambigit,

Gipatigbabaw nga ang nagkahiusang nasud (UN) adunay importante ug mapadayunong tahas alang sa pagpakaylap ug pagpanalipod sa katungod sa katawhang lumad,

Nagatuo nga ang maong Deklarasyon labawng mahinungdanon nga lakang padulong sa pag-

ila, pagpakaylap ug pagpanalipod sa katungod ug kagawasan sa katawhang lumad ug diha sa pagpalambo sa mga haum nga kalihukan sa nagkahiusang nasud (UN) ug pamaagi nini nga bahin,

Pag-ila ug pagpamatuod nga ang matag lumad gihatagan og katungod nga walay pagpihig sa tanang tawhanong katungod nga giila sa pangkalibutanong balaod, ug nga ang katawhang lumad adunay hiniusang katungod nga kinahanglanon kaayo sa ilang pagpakabuhi, kauswagan ug kinatibuk-ang paglambo isip katawhan,

Pag-ila usab nga ang kahimtang sa katawhang lumad dunay kalahian sa matag rehiyon ug matag nasud ngadto sa laing nasud ug nga ang kamahinungdanon sa nasudnon ug rehiyon nga kalainan ug matang sa kasaysayan ug kulturanhon nga kasinatian kinahanglan nga mahisukip,

Pormal nga gipahibalo nga ang musunod nga Deklarasyon sa nagkahiusang nasud (UN) kabahin sa Katungod sa Katawhang Lumad isip sukaranan sa katumanan sa pagpadayon uban sa diwa sa pagtinabangay ug pagrespeto sa matag usa,

Artikulo I

Ang katawhang lumad adunay katungod sa hingpit nga kasadya, isip kinatibuk-an o ang matag usa, sa tanang tawhanong katungod ug kagawasan nga giila sa Balaodnon sa nagkahiusang nasud (UN), ang Pangkalibutanong Deklarasyon kabahin sa Tawhanong Katungod ug ang Pangkalibutanong Balaod sa Tawhanong Katungod,

Artikulo 2

Ang katawhang lumad ug matag usa gawasnon ug patas sa tanang tawo ug matag usa ug adunay katungod nga mahimong gawasnon sa tanang matang sa pagpihig, sa paggamit sa ilang katungod, ilabi na sumala sa ilang lumadnong kagikan o pagkatao,

Artikulo 3

Ang katawhang lumad adunay katungod sa kaugalingong paghukom. Tungod sa gahum sa maong balaod, sila gawasnon nga makadesisyon alang sa ilang pulitikanhong kahimtang ug gawasnon nga pagpadayon sa ekonomkanhon, katilingbanon ug kulturanhong kalamboan,

Artikulo 4

Ang katawhang lumad, sa paggamit sa ilang katungod sa kaugalingong paghukom, adunay katungod sa paglahi sa pagdumala sa kagamhanan o pag-awtonomiya sa mga butang dunay kalabutan sa pangsulod ug lokal nga buluhaton, ug ang mga pamaagi sa pagsuporta pinansiya sa ilang awtonomiya nga mga gimbuhaton,

Artikulo 5

Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpadayon ug pagpalig-on sa ilang pinasahi nga pulitika, legal, ekonomikanhon, katilingbanon ug kulturanhong nga mga institusyon, samtang ginapabilin nila ang ilang katungod sa hiniusang pag-apil-apil, kung ilang kagustuhan nga moapil, sa pulitikanhon, ekonomikanhon, katilingbanon ug kulturanhon nga kinabuhi sa Nasud (State),

Artikulo 6

Matag usa ka lumad adunay katungod sa nasyonalidad.

Artikulo 7

1. Ang matag lumad adunay katungod sa kinabuhi, kamaayo sa lawas ug panghunahuna, kagawasan ug seguridad sa tawo,

2. Ang katawhang lumad adunay hiniusang katungod sa pagpuyo nga gawasnon, malinawon ug luwas isip lahi nga grupo sa katawhan ug dili mahiapil sa bisan unsang kalihukan sa pagpapas sa tribu (genocide),ug ubang pang matang sa kapintas, apil na ang pinugos nga pagpapahawa sa mga bata gikan sa maong grupo ngadto sa laing grupo,

Artikulo 8

1. Ang katawhang lumad ug matag usa adunay katungod nga dili mahiapil sa pinugos nga pagkasuyop o pagkadaut sa ilang kultura.

2. Ang mga Nasud (States) muhatag og epektibo nga pamaagi sa pagpugong ug paghatag og tugbang o bayad o pagpahi-uli;

a) Bisán unsang kalihukan nga dunay tumong o epekto sa paghikaw kanila sa ilang katarong isip sahi sa uban nga katawhan, o sa ilang kulturanhong kinaiya ug mga lumadnong ilhanan,

b) Bisán unsang kalihukan nga dunay tumong o epekto sa pagpangilog sa ilang kayutaan, teritoryo ug mga tinubdan

c) Bisán unsang porma sa pinugos nga pagpabalhin sa mga lumulupyong nga dunay tumong o epekto sa pagsupak o dili pagrespeto sa bisan asa sa ilang mga katungod

d) Bisán unsang porma sa pinugos nga pag-usab kanila o paghi-usa,

e) Bisán unsang porma sa propaganda o butang pangdani nga gidesinyo sa pagsabwag o pag-agda sa kaliwatanon nga pagpihig direkta ngadto kanila,

Artikulo 9

Ang katawhang lumad ug matag lumad adunay katungod nga mahisakop sa usa ka lumadnong katilingban o nasud, subay sa tradisyon ug kinaiya sa katilingban o nasud nga nalambigit. Walay pagpihig sa unsa man nga matang nga motumaw sa paggamit sa maong katungod,

Artikulo 10

Ang katawhang lumad dili mamahimong pugson sa paghawa gikan sa ilang yuta o teritoryo. Walay pagbalhin sa pinuy-anan kung dili moagi sa gawasnon, ug dunay kasayuran daan nga pagtugot sa katawhang lumad nga hingtungdan ug human sa pag-uyon pinaagi sa makatarungan ug patas nga bayad o tugbang ug, asa posible, uban ang desisyon sa pag-uli,

Artikulo 11

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa paggamit ug pagpabalik sa ilang kulturahong nga tradisyon ug mga kinaiya. Kini nahisukip ang katungod sa pagmintinar, pagpanalipod ug pagpalambo sa nangagi, kasamtangan ug ang umaabot nga mga timailhan sa ilang kultura, nga mao ang kinaadman kabahin sa katawhan, makasaysayan nga mga lugar, mga ginama, desinyo, mga seremonyas, teknolohiya ug mga talan-awon, mga pasundayag, ug mga sinulat,
2. Ang mga Nasud mopahigayon ug pagtabang pagpahiuli pinaagi sa epektibong mekanismo, apil na ang pag-uli ngadto kanila uban sa katawhang lumad, nga adunay pagrespeto sa ilang kulturahon, kaalam, pagkarelihiyoso ug ispirituhanong kabtangan nga gikuha sa walay gawasnon ug dunay kasayuran daan nga pagtugot ug kini nakasupak sa ilang balaod, tradisyon ug kinaiya.

Artikulo 12

Ang katawhang lumad dunay katungod nga mailhan, mogamit, mopalambo ug motudlo sa ilang espirituhanon ug relihiyoso nga tradisyon, kinaiya ug seremonyas, ang katungod sa pagmintinar, pagpanalipod ug makapaduol sa ilang relihiyoso ug kulturahong dapit, ang katungod sa paggamit, kontrola sa ilang butang sa seremonya; ug katungod sa pagpabalik sa patay'ng lawas ngadto sa kaugalingong lugar.

2. Ang mga Nasud mangita, aron adunay pamaagi ug pagpabalik sa mga butang sa seremonyas ug patay'ng lawas nga ilang gipanag-iya pinaagi sa patas, tataw ug epektibo nga mekanismo nga gipalambo uban sa katawhang lumad nga dunay kalabutan.

Artikulo 13

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpabalik, paggamit, pagpalambo ug pagbalhin alang sa umaabot nga henerasyon sa ilang kasaysayan, sinultian, tradisyon sa pagpanulti, pilosopiya, sistema sa pagsulat ug mga sugilanon ug paggahin ug pagpabilin sa kaugalingong pangalan sa katilingban, lugar ug mga tawo.

2. Ang mga Nasud magmugna og mga epektibong sukdanon aron sa pagseguro nga kining katungod mapanalipdan ug usab sa pagseguro nga ang katawhang lumad makasabot ug masabtan sa pulitikanhon, legal ug administratibong kahimoan, kung asa gikinahanglan pinaagi sa pag-andam sa paghubad o bisan unsang haum nga pamaagi,.

Artikulo 14

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagtukod ug pagkontrola sa ilang sistema sa edukasyon ug sa mga institusyon nga nagapahigayon og edukasyon pinaagi sa ilang pinulungan, sa mga pamaagi nga haum sa ilang kulturanhong paagi sa pagtudlo ug pagkat-on,
2. Ang matag lumad, ilabi na sa mga kabataan, adunay katungod sa tanang ang-ang ug porma sa edukasyon sa Nasud nga walay pagpihig,

Ang mga Nasud, uban sa katawhang lumad, maghimo og epektibong sukdanan, alang sa matag lumad, ilabi na ang mga bata, lakip na kadtong nanimuyo gawas sa ilang katilingban, aron mapaduol, kung mahimo, sa edukasyon kabahin sa ilang kultura ug ginamit ang kaugalingong pinulungan.

Artikulo 15

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa dignidad ug ang kalainan sa ilang kultura, tradisyon, kasaysayan ug pangandoy nga kinahanglan makita sa edukasyon ug kasayuran sa tanan,

Ang mga Nasud mohimo og epektibong sukdanan, sa mga pakisayod ug pagtinabangay uban sa katawhang lumad nga hintungdan, aron sa pagbatok sa kadaot ug wad-on ang pagpihig ug aron sa pag-aghat sa pagsabot ug maayong relasyon sa katawhang lumad ug uban pang grupo sa katilingban,

Artikulo 16

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagmugna sa ilang kaugalinong himan sa komunikasyon (media) ug aron mapaduol sa tanang porma sa dili lumadnong media o tigbalita nga walay pagpihig,
2. Ang mga Nasud mohimo og epektibong sukdanan aron sa pagseguro nga ang mga gipanag-iya sa nasud nga mga media o tigbalita nagpakita gayud sa kulturanhong kalahian. Ang mga Nasud, sa walay pagpihig aron sa pagseguro sa kinatibuk-ang kagawasan sa pagpadayag, gikinahanglan nga agnihon ang mga gipanag-iya sa mga pribado nga mga media, sa ensaktong pag-salamin sa kulturanhong kalahian sa mga lumad.

Artikulo 17

1. Ang matag lumad ug katawhang lumad adunay katungod nga makatagamtam sa tibuok ug tanang katungod nga gimugna ilalom sa pangkalibutanon ug nasudnong balaod sa kusog o kahago,

Ang mga Nasud pinaagi sa mga pakisayod ug pagtinabangay uban sa katawhang lumad

mohimo og mga tinong sukdanan sa pagpanalipud sa lumadnong kabataan gikan sa ekonomikanhong pagpihig ug gikan sa paghimo sa mga trabaho nga mura og maghatag og kadaot ug pagpakgang sa pagtuon sa bata, o makahatag sa peligro sa panglawas, espirital, pamatasan ug katilingbanong paglambo, ilabi na ang pagtan-aw sa ilang pagkatandogonon (vulnerability) ug ang kamahinungdanon sa edukasyon alang sa pagpagahum kanila

Ang matag lumad adunay katungod nga dili mahiapil sa bisan unsang mapihigon nga kahimtang sa pagpanarbaho o kahago ug "inter alia", pangempleyo o ginadawat/sweldo,

Artikulo 18

Ang katawhang lumad adunay katungod sa pag-apil sa paghimo og mga desisyon sa mga hisgutanan nga makaapekto sa ilang katungod, pinaagi sa tinugyanan nga gipili subay sa ilang kaugalingong pamaagi, ingon man sa pagpadayon ug pagpalambo sa ilang kaugalingong grupo o institusyon sa paghimo og mga desisyon,

Artikulo 19

Ang mga Nasud magpakisayod ug magtinabangay sa maayong laraw uban sa katawhang lumad nga dunay kalabutan pinaagi sa ilang kaugalingong representante nga institusyon alang sa pagkab-ot sa gawasnon ug dunay kasayuran daan nga pagtugot una dawaton ug ipatuman ang mga balaod ug adminsitartibo nga sukdanan nga makaapekto kanila,

Artikulo 20

1. Ang katawhang lumad adunay katungod nga mupadayon ug mopalambo sa ilang pulitikanhon, ekonomikanhon ug katilingbanong sistema o institusyon, aron maseguro ang pagtagamtam sa ilang kaugalingon pagpakabuhi ug kalamboan ug aron gawasnon nga muapil sa tanan nilang naandan ug uban pang ekonomikanhong kalihukan,

2. Ang katawhang lumad nga gihikawan sa ilang pamaagi sa pagpakabuhi ug kalamboan makaangkon sa makiangayon ug makatarungan nga tugbang,

Artikulo 21

1. Ang katawhang lumad adunay katungod, sa walay pagpihig, alang sa pag-uswag sa ilang ekonomikanhong ug katilingbanong kahimtang, apil na ang, "inter alia", sa natad sa edukasyon, pagnarabaho, pagtuon sa pagpalambo sa kahanas ug dugang pagkat-on, pagtukod og puy-anan, kalimpyo sa palibot, panglawas, ug seguridad sa katilingban,

2. Ang mga Nasud maghimo og epektibong sukdanan ug, asa haum, pinasahi nga sukdanan aron sa pagseguro sa pagpadayon sa pagpalambo sa ilang ekonomikanhon ug katilingbanon kahimtang. Lahi nga pagtagad ang ihatag isip tugbang sa katungod ug lahi nga panginahanglan sa mga lumadnong tigulang, kababayen-an, batan-on, bata ug mga tawo nga dunay kalisdanan sa panglawas,

Artikulo 22

1. Lahi nga pagtagad kinahanglan ihatag isip tugbang sa katungod ug lahi nga panginahanglan sa lumadnong tigulang, kababayen-an, batan-on, bata ug mga tawo nga dunay kalisdanan sa panglawas sa pagtuman niining Deklarasyon,
2. Ang mga Nasud mohimo og sukdanan uban sa katawhang lumad, aron mapaseguro nga ang lumad nga kababayen-an ug mga bata makatagamtam sa tibuok nga pagpanalipud ug pagpasalig sa tanang matang sa kapintas ug pagpihig,

Artikulo 23

Ang katawhang lumad adunay katungod sa paghukom ug pagpalambo sa mga labing importanteng butang ug pamaagi sa paggamit sa ilang katungod alang sa kalamboan. Sa pagtino, ang katawhang lumad adunay katungod sa aktibong pagsalmot sa pagpalambo ug paghukom kabahin sa panglawas, pagbalay, ug uban pang ekonomikanhon ug katilingbanong programa nga nakaapekto kanila ug, kung mahimo, ang pagdumala sa maong mga program pinaagi sa ilang kaugalingong institusyon,

Artikulo 24

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa ilang inato nga tambal ug aron sa pagpadayon sa ilang pamaagi sa panglawas, lakip na ang pag-amping sa mga mahinungdanong tanom, mga hayop ug mga minerals. Ang matag lumad aduna usab katungod sa pagdawat, sa walay pagpihig, sa tanang katilingbanon ug serbisyo sa panglawas,
2. Ang matag lumad adunay patas nga katungod sa pagbenepisyo sa hataas nga ang-ang sa maayong kahimtang sa panglawas ug pangutok. Ang mga Nasud gikinahanglan mohimo og importanteng lakang uban sa pagtan-aw aron mauswagon nga makab-ot ang tibuok nga katumanan sa maong katungod,

Artikulo 25

Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpadayon ug pagpalig-on sa ilang pinasahi nga spirituhanon nga relasyon sa ilang naandan nang gipanag-iya o giokupar ug gigamit nga kayutaan, teritoryo, katubigan ug kadagatan ug uban pang tinubdan ug aron mapataas ang ilang responsibilidad alang sa umaabot nga kaliwatan niining bahina,

Artikulo 26

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa ilang kayutaan, teritoryo ug tinubdan nga ilang naandan nang gipanag-iya, giokupar, o sa laing bahin gigamit o giangkon,
2. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpanag-iya, paggamit, pagpalambo ug pagkontrola sa kayutaan, teritoryo ug tinubdan nga ilang gipanag-iya sa rason sa naandan nang pagpanag-iya o ubang pang lumadnong okupasyon o paggamit, apil ang uban pa

nilang giangkong,

3. Ang mga Nasud muhatag og legal nga pag-ila ug pagpanalipod sa maong kayutaan, teritoryo ug tinubdan. Ang maong pag-ila himoon uban sa pagrespeto sa kinaiya, tradisyon ug sistema sa gidugayon nga pagpuyo sa maong yuta sa katawhang lumad nga hingtungdan,

Artikulo 27

Ang mga Nasud gikinahanglan mohimo ug mopatuman, uban sa katawhang lumad nga dunay kalabutan, patas, independente, walay gidapigan, abli ug tataw nga proseso, paghatag og igong pag-ila sa katawhang lumad nga balaod, tradisyon, kinaiya ug sistema sa gidugayon nga pagpuyo sa yuta, pag-ila sa katungod sa katawhang lumad mahitungod sa kayutaan, teritoryo ug tinubdan, apil na ang naandan nang gi-angkon o uban pang giukopar o gigamit. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pag-apil sa maong proseso,

Artikulo 28

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpahimutang o pagbalik, pasabot mamahimong iapil ang pagpahiluna o kung dili mahimo, makatarunganon, patas ug ensakto nga tugbang o bayad, alang sa kayutaan, teritoryo ug tinubdan nga ilang naandan nang gipanag-iya o laing bahin gi-okupar o gigamit ug gibawi, gikuha, giokupar, gigamit o nadaot nga walay gawasnon ug dunay kasayuran na daan nga pagtugot,

2. Samtang sa laing bahin gawasnon nga miuyon sa katawhan nga nalambigit, ang tugbang o bayad gikinahanglan nga pinaagi sa yuta, teritoryo, ug tinubdan nga dunay susamang kalidad, gidak-on ug legal nga kahimutang o sa iyang balor sa salapi o ubang pang haum nga pag-uli o pagpahimutang balik,

Artikulo 29

1. Ang katawhang lumad dunay katungod sa pag-amping ug pagpanalipud sa kinaiyahan ug ang kapasidad sa pagmugna og produkto gikan sa ilang kayutaan o teritoryo ug tinubdan. Ang mga Nasud mohimo ug mopatuman og mga programa alang sa pagtabang sa katawhang lumad diha sa pag-amping ug pagpanalipod, sa walay pagpihig,

2. Ang mga Nasud mohimo of epektibong sukdanan aron sa pagseguro nga walay hipuson o ilabay nga makadaot nga mga materyales ngadto sa kayutaan ug teritoryo sa katawhang lumad nga walay gawasnon, ug dunay kasayuran na daan nga pagtugot,

3. Ang mga Nasud gikinahanglan nga mohimo og mga sukdanan sa pagseguro, basi sa panginahanglan, mga programa sa pagsusi, pagmintinar ug pagpabalik sa maayong panglawas sa katawhang lumad, nga gipalambo ug gipatuman sa mga tawo nga apektado sa maong mga materyales, kini gipatuman gayud,

Artikulo 30

1. Ang mga kalihukan lambigit sa military dili mahimo sa kayutaan o teritoryo sa katawhang

lumad, gawas kung gikinahanglan alang sa publiko nga panginahanglan o sa laing bahin gawasnon nga giuyonan uban sa pagpangayo sa katawhang lumad nga hingtungdan,

2. Ang mga Nasud mopahigayon og epektibo nga pakisayod o pagkonsulta sa katawhang lumad nga nalambigit, pinaagi sa haum nga paagi ug pinaagi sa ilang mga representante nga mga institusyon, sa dili pa gamiton ang ilang kayutaan o teritoryo alang sa kalihukan sa military,

Artikulo 31

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpadayon, kontrola, pagpanalipod, ug pagpalambo sa ilang kulturahong kabilin, naandang kaalam, naandang kulturahong pagpadayag, apil na ang ilhanan sa syensiya, teknolohiya ug kultura, lakip na ang tawhanon ug "genetic" nga tinubdan, semilya/liso, tambal, kahibalo sa nga tanum ug mga kahayopan, tradisyon sa pagsaysay, literature ug mga sugilanon, desinyo, dula, ug mga naandang dula ug mga hulagway ug mga pasundayag. Sila usab dunay katungod sa pagpadayon, kontrola, pagpanalipod ug pagpalambo sa ilang pagpanag-iya sa kaalam sa ilang kulturahong kasaysayan, lumadnong kahibalo, naandan nga mga kulturahong pagpadayag,

2. Uban sa katawhang lumad, ang mga Nasud gikinahanglan mohimo og epektibong sukdanan sa pag-ila ug pagpanalipod sa paggamit niini nga mga katungod,

Artikulo 32

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagdesisyon ug pagpalambo sa mga labing importante ug pamaagi alang sa pagpalambo o paggamit sa ilang kayutaan, teritoryo ug uban pang tinubdan,

2. Ang mga Nasud gikinahanglan mangunsulta ug motabang sa maayong tinguha uban sa katawhang lumad nga nalambigit pinaagi sa ilang kaugalingong representante sa mga institusyon aron sa pagkab-ot sa gawasnon ug dunay kasayuran daan nga pagtugot sa dili pa ang pag-uyon sa bisan unsang proyekto nga makaapekto sa ilang kayutaan ug teritoryo ug uban pang tinubdan, ilabi na dunay kalabutan sa pagpalambo, paggamit o pagpahimulos sa mineral, tubig ug uban pang tinubdan,

3. Ang mga Nasud mohimo og mga epektibo nga pamaagi alang sa makiangayon ug patas nga tugbang o bayad sa bisan unsang kalihukan ug haum nga sukdanan alang sa pagpakunhod sa dili maayong resulta ngadto sa kinaiyahan, ekonomiya, katilingban, kultura ug espiritwal,

Artikulo 33

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagdesisyon kabahin sa ilang kaugalingon timailhan ug pagkamembro o kabahin sumala sa ilang kinaiya ug tradisyon. Kini wala makadaot sa katungod sa matag lumad sa pagkuha og pagkalungsuranon (**citizenship**) sa Nasud nga diin sila nagpuyo,

2. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagdesisyon sa estruktura ug sa pagpili sa mga membro sa ilang insitusyon sumala sa ilang kaugalingong palisiya,

Artikulo 34

Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagpakaylap, pagpalambo ug pagpadayon sa ilang gambalay sa institusyon ug ang kalainan sa ilang kultura, pagtuo, tradisyon, pamaagi, kinaiya ug sa mga kahimtang nga nagatunhay, sistema sa paghukom o kinaiya, sumala sa giya sa kalibutanong tawhanong katungod,

Artikulo 35

Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagdesisyon sa mga tulubagon sa matag usa ngadto sa ilang katilingban,

Artikulo 36

Ang katawhang lumad, sa pagkatino kadtong nabahin sa kalibutanong utlanan, adunay katungod sa pagpadayon ug pagpalambo sa mga kaila, suod ug katambayayong, apil na ang kalihukan alang sa pagtuo/espiritwal, kulturahon, pulitikanhon, ekonomikanhon, ug katilingbanong katuyoan, uban sa ilang kaugalingong membro lakip na ang mga tawo tabok sa utlanan,

2. Sa pagpakisayod ug pagtinabangay sa mga nasud uban sa katawhang lumad, mohimo og epektibong sukdanan alang sa pagpahigayon sa paggamit ug pagseguro sa katumanan sa maong katungod.

Artikulo 37

1. Ang katawhang lumad adunay katungod sa pag-ila, pagsunod ug pagtuman sa mga tratado, kasabutan ug uban pang makatabang nga mga gikauyonan nga gihimo sa mga Nasud o sa ilang sumusunod ug aron ang mga Nasud motamod ug morespeto sa maong nga tratado, kasabutan ug uban pang makatabang nga gikauyonan,

2. Walay anaa niining Deklarasyon nga mamahimong sabton nga makapakunhod o makapawala sa katungod sa katawhang lumad nga napasulod sa tratado, kasabutan ug uban pang makatabang nga gikauyonan,

Artikulo 38

Ang mga Nasud pinaagi sa pagpakisayod o pagkonsulta ug pagpakigtambayayong uban sa katawhang lumad, mohimo og haum nga sukdanan, apil na balaodnon nga sukdanan, aron sa pagkab-ot sa katumanan niining Deklarasyon,

Artikulo 39

Ang katawhang lumad adunay katungod sa pagdawat lambigit sa pinansiya ug teknikal nga tabang gikan sa mga Nasud ug pinaagi sa pangkalibutan nga hinabang, alang sa pagtagamtam sa katungod nga napasulod niining maong Deklarasyon,

Artikulo 40

Ang katawhang lumad adunay katungod sa paghimo sa ug hinanali nga desisyon pinaagi sa makatarungon ug patas nga pamaagi alang sa resolusyon sa mga panagbangi ug panagsumpaki sa mga Nasud ug uban pang partido, susama usab sa pagka epektibo sa mga lakang alang sa tanang naglangkob sa katungod sa matag usa ug sa katungod sa kinatibukan. Ang maong desisyon muhatag og igong pagtagad sa kinaiya, tradisyon, balaod ug mga legal nga sistema sa katawhang lumad nga hingtungdan ug ang pangkalibutanong tawhanong katungod.

Artikulo 41

Ang mga grupo ug pinasahi nga mga ahensiya sa sistema sa nagkahiusang nasud (UN) ug uban pang panag-uban sa mga gobernong organisasyon nga makahatag alang sa tibuok nga katumanan sa mga bahin niining Deklarasyon pinaagi sa pag-awhag, iner-alia, sa pagtinabangay lambigit sa pinansiya ug teknikal. Mga pamaagi ug katikaran sa pagseguro sa pag-apil-apil sa katawhang lumad lambigit sa mga hisgutanan nga nakaapekto kanila gikinahanglan mapahigayon.

Artikulo 42

Ang nagkahiusang nasud (UN), ang mga membro niini, apil na ang Permanent Forum on Indigenous Issues, ug ang pinasahi nga mga ahensiya sa ang-ang sa nasud, ug ang mga Nasud mopasibaw sa pagrespeto alang ug tibuok nga aplikasyon sa mga bahin niining Deklarasyon ug mosubay sa ka-epektibo sa maong Deklarasyon.

Artukulo 43

Ang mga katungod nga giila denhi naglangkub basi sa pinakaubos nga prinsipyo o rason nga mabuhi, dignidad ug kaayohan sa katawhang lumad sa tibuok kalibutan.

Artikulo 44

Ang tanang mga katungod ug mga kagawasan giila denhi nga patas nga pasalig ngadto sa mga lalaki ug babaye nga mga lumad.

Artikulo 45

Wala niining maong Deklarasyon ang mamahimong sabton nga makapakunhod o makapawala

sa katungod sa katawhang lumad nga anaa karon o mamahimong maangkon sa umaabot.

Artikulo 46

1. Wala niining maong Deklarasyon ang mamahimong sabton nga dunay kalabutan sa bisan unsang Nasud, katawhan, grupo o tawo sa bisan unsang katungod sa pag-apil sa unsang mga kalihukan o alang sa pagpasundayag o unsang matang nga supak sa Balaod sa nagkahiusang nasud (UN) o sabton nga gipiyalan o gi-agni sa unsang hinimoan nga makapatagak isip membro o pagwagtang sa kinatibuk-an o kabahin lang, ang pagsalig sa teritoryo o pulitikanhong kahiusahan sa soberenya ug pagka-independenteng Nasud.

2. Sa paggamit sa maong katungod nga gipadayag sa kasamtangang Deklarasyon, tawhanong katungod ug batakang kagawasan sa tanan gikinahanglan irespeto. Ang paggamit sa mga katungod nagapasabot denhi sa maong Deklarasyon nga nahilakip sa mga kinutuban nga giila sa balaod, ug sumala sa pangkalibutanong tawhanong katungod nga mga tulubagon. Bisan unsang limitasyon gikinahanglan nga dili mapihigon ug alang lamang sa maong katuyoan sa pagseguro sa pagpaila gayud ug pagrespeto sa mga katungod ug kagawasan sa uban ug alang sa pagkab-ot sa makatarunganon ug labing mapugsanon nga mga kinahanglanon alang sa usa ka gawasnon nga katilingban.

3. Ang mga bahin nga gipadayag niining maong Deklarasyon gikinahanglan sabton sumala sa prinsipyo subay sa hustisya, kagawasan, respeto sa tawhanong katungod, kaangayan, walay-pagpihig, maayong pagdumala ug sa maayong katuyoan.

Translated by: Glenda Opong-Delideli
SILDAP-SE, Inc./Tagum City
October 2007